

Abdul Hossein Zarrinkub

Izlazak sunca *

Mevlana Dželaluddin Rumi, čuveni perzijski pjesnik i islamski gnostik iz XIII vijeka, djetinjstvo i ranu mladost proveo je obrazujući se pod paskom svog oca Behauddina Veleda, poznatog alima i propovjednika. Neko vrijeme boravio je u Halepu i Damasku, gdje je stekao znanja iz egzaktnih naučnih disciplina. Nakon očeve smrti Rumi peuzima njegovo mjesto učitelja u medresi i glavnog propovjednika u gradskoj džamiji u Konji. Uživao je nepodijeljene simpatije i poštovanje svojih učenika i ostalih žitelja grada. Međutim, sudbonosni susret sa lutajućim dervišem po imenu Šems Tabrizi učiniće da Rumi napusti svijet medrese, nauke i propovijedi i okrene se dotad nepoznatome carstvu ljubavi, zanosa i mistične ekstaze. Dr. Abdulhusein Zarrinkub jedno poglavlje knjige pod naslovom "Stepenik po stepenik do susreta s Bogom" (Pelle pelle tā molāqāt-e xodā) posvetio je upravo tome susretu. Naslov toga poglavlja, "Izlazak sunca" (Tolū'-e šams), metafora je za pojavu Šemsa (ar. šams – sunce) Tabrizija u Konji i dramatičnu promjenu koju je ona izazvala u Rumijevom životu. Ovdje je dat prijevod dijela navedenog poglavlja.

I

Život se u Konji, u skladu sa ustaljenim običajima i navikama, odvijao mirno i, poput rijeke u širokome koritu, tekao bez uzbuđenja i brige. Rumijev unutrašnji nemir potiran je neumitnim nastavljanjem takve učmale svakodnevice. Iz dubina njegove nutrine, protiv povika muftije i muderisa¹⁴ podizao se glas pjesnika, a on ga, zaokupljen svakodnevnim poslovima, nije čuo. Predajući se navikama, svome srcu bijaše zatvorio put prema tajnovitim duhovnim nadahnućima (wāredāt) i dozvolio da isprazne priče iz medrese nadvladaju njegov unutarnji život, te da, uprkos grži savjesti, ostane zarobljen u okovima nauke, nastave i knjige.

Nije osjećao duhovnu radost, niti pjevao iz duše. Nije ćutio ni bol niti ljubav. Premda se ponekad, kao i drugi fakihi¹⁵, znao oprobati u poeziji, u njegovom biću nije bilo plamena koji bi tu poeziju pretvorio u vatrenu oluju. Medresa ga bijaše začarala. U neprobojnoj tvrđavi prizemnih želja javnih uglednika bio je čvrsto okovan. Njegovo biće, poput bića ostalih javnih uglednika, bijaše uzavrela mješavina na jedvite jade suspregnutih želja i maštanja. Međutim, suprotno mnogima, bio je toliko bogobožan i dostojanstven da je, čak i u doba moći, bio u stanju da oluju tih želja suspregne u duhovnome miru i ljude uvjeri u svoju istinsku čistotu i neporočnost.

Međutim, jednoga dana nestade čarolije medrese i odijela fakiha. Iznenadnim preokretom, njegov se unutarnji život izbavi iz, poput groba mračnog, tjesnaca svijeta nastave i službenih propovijedi po mjeri pučkih prvaka. U njegovim očima nestade sna o asketizmu i svetosti iz svijeta muftije i fakiha. U vatrenom pogledu neznanca po imenu Šems Tabrizi, pred njegovim očima ukaza se svijet stvarnosti. Taj ostarjeli tuđinac bio je nepoznat. U dane kad tek

* Izvornik: Abdul Hossein Zarrinkub, "Pelle, pelle ta molāqāt-e xodā" Enteshārāte 'elmī, Teheran, 1998.

¹⁴ Učitelj, nastavnik. (p.p.)

¹⁵ Poznavao i islamskog prava (p.p.)

bijaše stigao u Konju, niko ga u toj prenaseljenoj i vreve prepunoj prijestonici maloazijskih Seldžuka nije poznao. Uprkos tome, u historiji Konje i maloazijskih Seldžuka, historiji islamskog gnosticizma i književnosti, njegov dolazak u Konju ostaće zapisan kao sudbonosan.

Te subote dvadeset šestog džumadi'lahira hidžretske 642. godine, kad je Šemsuddin Muhammed ibn Melikzad Tabrizi stigao u Konju, Dželaluddin Muhammed Belhi, poznat kao Duhovni vođa (Xodāwandegār) i Mevlana Ruma, imao je trideset osam godina. Uprkos unutarnjem nemiru koji ga je pozivao na oslobođenje, bijaše se prepustio blagodatima života i rada u medresi. Premda je u dubinama svoje nutrine promišljao o vječnosti, još se, u vremenskoj ograničenosti svakodnevnog života, predavao prizemnim radostima i oholostima života javnih uglednika.

Kako se da razabrati iz kazivanja njegovih učenika, tog dana, u pratnji pompezne povorke svojih mladih učenika i ostarjelih murida, Rumi se vraćao kući iz medrese prodavača pamuka. Bio je opijen pohvalama i oduševljenjem koje je kod slušalaca izazvalo njegovo predavanje, osjećajući bezgrešno zadovoljstvo zbog iznimne omiljenosti stečene u mladim godinama. U njegovom ponašanju fakiha i asketskom držanju uopće se nije mogla primijetiti spremnost za iznenadnu promjenu. Pa, ipak, blage naznake te spremnosti bile su se pojavile u njegovim riječima, samo u njima. Primjeri takvih naznaka mogli su se nazrijeti u njegovih "Sedam skupova" (Mağāles-e sab'e). U pojedinim propovijedima iz te zbirke, čiji se sadržaj, više nego što se moglo uočiti kod ostalih gradskih propovjednika, nije doimao saglasnim njegovom ponašanju, niti je poslije susreta sa Šemsom više ikada bilo moguće da im se vrati, Rumi je, ne htijući ili nesvjesno, mnogo ranije nego će Šems doći u Konju i možda godinama prije nego će za njega samog zazvoniti zvono osvješćenja, pokazivao znake takve spremnosti.

Ustvari, neki tragovi tog duhovnog preobražaja dali su se osjetiti u Rumijevim riječima, isključivo riječima, koje, dakako, nisu potvrđivale njegovo fakihsko ponašanje i manire. Ljudi poput ostarjelog Salahuddina¹⁶ i mladog Husamuddina¹⁷, što su sa žarom i poštovanjem pratili te propovijedi, u stihovima koje je recitovao sa minbere, pričama koje je pričao tokom propovijedi, primjećivali su njegovu spremnost za naglu promjenu. No, kada su u pitanju časovi predavanja, njegovo ponašanje još je odavalo gordost i uznositost propovjednika i strogog, krutog muftije. Kada je prolazio bazarom, među gomilom ostalih bezbrižnih i sebi dovoljnih, koji, poput njega samog, nisu razmišljali ni o čemu izvan okvira svojih niskih svakodnevnih potreba, u njegovom kretanju i zastajanju nije se primjećivalo ništa od te spremnosti; odricanja podnošena pod paskom ili prinudom sejjida Burhana¹⁸, ono što je od šejhova iz Šama ili iz halova (ahwāl¹⁹) predašnjih evlija bio saznao o beskorisnosti položaja i znanja pučkih prvaka – nije ga bilo pripremio za oslobođenje od sklonosti ka životu fakiha.

¹⁶ Feridun Salahuddin Zarkub (umro 657. po Hidžri). Stanovnik Konje i veliki islamski gnostik. U početku je bio murid Burhanuddina Muhakkika. Po nestanku Šemsa Tabrizija Rumi ga prihvata za šejha i svojim pristalicama nalaže da ga slijede, što oni ne prihvataju i stalno se s njim sukobe. Bio je običan, narodski čovjek. Zna se da ni jedan dan u životu nije posvetio klasičnom obrazovanju. (p.p.)

¹⁷ Husamuddin Čelebi (umro 683. po Hidžri). Jedan od bliskih Rumijevih prijatelja. Njegov mezar nalazi se u blizini Rumijevog turbeta. Rumi je napisao "Mesnevi" na njegovu molbu. Husamuddin je toliko utjecao na stvaranje "Mesnevi" da je, nakon smrti njegove žene, Rumi na dvije godine prekinuo pisanje svog čuvenog djela. Mnogo puta Husamuddinovo ime spominje se i u "Mesnevi" i u Rumijevom "Velikom divanu". (p.p.)

¹⁸ Sejjid Burhanuddin Muhakkik Tirmizi. Jedan od velikih sufijskih šejhova. Muhammed b. Hasan Behau'lveled, Rumijev otac, bio je jedan od njegovih murida. (p.p.)

¹⁹ Stanja koja se spuštaju u srce salika Božijom voljom, bez salikove namjere i truda. Iščezavaju sa pojavom salikove ličnosti, pojavom prizemnog jastva. (p.p.)

Međutim, onoga dana kada se, zadovoljno i bezbrižno, putem koji vodi preko bazara, vraćao kući, nepoznati prolaznik nalik propalom trgovcu odjednom priđe iz gomile i drsko uhvati nakićene uzde konja nadmenog gradskog fakiha i muderisa. Zagleda se u njegove oči, čiji prodoran, zapaljivi sjaj nije smio otpjeti niti jedan murid i učenik. Odjek njegova glasa ispuni visoki strop bazara. Taj nepoznati, drski glas postavi mu naizgled paradoksalno pitanje:

“Da li je onaj što je ljudima približavao svijet čistog uma (sarraf-e 'ālam-e ma'nī), Muhammed (s.a.v.s.), bio veći, ili Bajazid iz Bistama?”

Mevlana iz Ruma, koji je najviši mekam (maqām²⁰) evlija smatrao manje vrijednim i od najnižeg stepena poslanika, i činilo mu se da je oko toga saglasan sa svim evlijama i ranijim velikim šejhovima, odgovori tonom nepunim srdžbe:

“Muhammed (s.a.v.s.) je posljednja karika u lancu poslanika, kakve veze s njim ima Bajazid iz Bistama?”

Međutim, derviš nalik trgovcu, koji ne bi zadovoljan ovim odgovorom, zagrmi:

“A zašto je onda Muhammed rekao ‘Slavljen neka si, nismo Te spoznali²¹’, a Bajazid ‘Slavljen neka sam, kako sam uzvišen ja!’”²²

Propovjednik i fakih iz Konje, upoznat sa svijetom evlija iz onog što je bio pročitao i čuo, na Bajazida je gledao isključivo s poštovanjem. Zasiurno nije mogao, poput nekog običnog fakiha i propovjednika, ostrašćeno poricati pira iz Bistama i proglasiti ga nevjernikom. Znao je da se tvrdnja pira tarikata ne kosi sa onim što se prenosi od donosioca Šerijata, te da svako od njih ima drugačiji hal i mekam. Na trenutak je razmislio a zatim odgovorio:

“Bajazid bijaše nestrpljiv i kriknu nakon jednog gutljaja. Muhammed je ispijao more, jednom čašom, ne izgubi razum i spokoj!”

To zanimljivo pitanje i odgovor za Rumija nisu bili teški. Možda bi i svaki drugi gradski propovjednik, uz malo znanja o sufijском mišljenju, mogao dati isti odgovor na ovo pitanje. Međutim, ono bijaše postavljeno na javnom mjestu, među ljudima sa bazara i običnim pukom. Mladim, nevičnim i ponekad fanatičnim učenicima, što su na putu iz medrese pratili Rumija, razgovori ovakve vrste bijahu nepoznati. Atmosfera nastala u tom trenutku za Rumijeve pratioce bila je nepodnošljiva, a riječi nepoznatog prolaznika činile se uznemirujućim i drskim. No, Rumi u jednom trenutku ušuti i zagleda se u neznanca. U kratkim pogledima što ih njih dvojica

²⁰ Stupanj koji salik na putu duhovnog usavršavanja dostigne zalaganjem. (p.p.)

²¹ Hadis u punom obliku glasi:

سبحانك ما عرفناك حق معرفتك

Vidjeti: 'Abd ar-ra'ūf al-manāwī, "Fajb al-qadīr", šarh al-ġāmi' as-saġīr lis-suyūfī, al-maktabat at-tīġāriyy-at al-kubrā, misr, 1356. h., II sv., str. 410. (p.p.)

²² Puni oblik ovog uzvika glasi:

سبحانك ما أعظم شأنك

Vidjeti: Bećir Džaka, Historija perzijske književnosti, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 1997., str. 216. (p.p.)

razmijeniše, njihova otuđenost pretvori se u poznavanje. Mada bijahu kratki i brzi, pogledi prodriješe u dubine njihovih srca i sve što je jezikom srca trebalo da bude rečeno, kaza se. Šemsov pogled Rumiju reče: “Došao sam iz daleka u potrazi za tobom, ali s ovim teškim bremenom znanja i uobrazilje kako ćeš stići do susreta sa Allahom?” Mevlanin pogled mu odgovori: “Dervišu, ne napuštaj me, ostani sa mnom i zbacij ovaj zamorni teret sa mojih posustalih pleća!” Ta razmjena pogleda zbliži pitaoca i upitanog.

Rumi se opi ovim pitanjem, a i kod Šemsa se, kako će kasnije i sam pripovijedati, od Rumijevog stanja javi čežnja za opijenošću. Među njima bijahu razmijenjeni obično pitanje i odgovor, ali na obojicu su začuđujuće djelovali. Pogledi što se ne daju protumačiti, razmijenjeni među njima, dovedoše do toga djelovanja više od njihovih riječi. Šta god da je bilo, susret fakiha sa dervišem prekinuo je duboki san u Rumijevom biću. Derviš, vanjštinom nalik bazardžiji i propalom trgovcu, pobijedi fakiha koji je živio u udobnosti svoga položaja. Mladi Dželaluddin, pred pogledom nepoznatog derviša, poput goluba što na svojim krilima čuti težinu sjene sokola, nasuprot ostarjelog Šemsuddina osjeti se prestravljen i izgubljen. Na onako pronicljivo pitanje Rumi je imao i drugi odgovor, no bilo je nemoguće izreći ga pred pratiocima iz svite. Zbog toga je, nakon datog odgovora, oborio pogled, da se jezikom neizrečen odgovor ne bi prolomio iz njegovih očiju, i da tajna koju nije htio otkriti među prisutnima, u njegovom pogledu ne bi bila otkrivena.

II

Pitanje što ga postavi nepoznati prolaznik, Rumija je nagnalo na razmišljanje. Uznemirujuća šutnja koja nakon pitanja i odgovora nastade i na trenutak spoji njihove poglede, govorila je da se taj problem obojici činio zastrašujućim, nelagodnim, čak i užasavajućim, a stvar je bila u tome da ih je jednog drugome približavao. Do tog trenutka Rumiju niko nije bio postavio takvo pitanje, niti je iko imao priliku da tako drskim pitanjem prodre u njegovo srce. A mnogo godina Rumi je na svojim propovjedima, kako je to među propovjednicima uobičajeno, odgovarao na pitanja slušalaca.

Međutim, nikada mu nije bilo postavljeno do te mjere zastrašujuće, duboko i naizgled neumjesno pitanje. Pitanje koje Šerijat sučeljava sa tarikatom u očima propovjednika i fakiha iz medrese nije odavalo iskrenost i pravovjerje pitaoca. Odgovor koji je dao, premda njime pitalac ušuti, nije otklonio sumnju što se bijaše uvukla u njegovo srce. Bio je to profinjen, ali i ishitren odgovor, odstupnica kojom bi se svaki vješt propovjednik mogao izvući iz ćorsokaka pitanja bez odgovora, ili neumjesnog pitanja. Međutim, taj odgovor uistinu nije ništa razjašnjavao, pa se razdaljina između Šerijata i tarikata i dalje činila nepremostivim ponorom.

Istog trenutka kada je pitanje postavljeno, Rumi je pronikao u njegovu dubinu. No svrha datog odgovora bila je da se pred nedoraslim učenicima i zanesenim, katkad zatupljenim muridima, drski pratilac, nemanan spram onoga što jest ili nije prihvatljivo za obični puk, metaforičnim preuveličavanjem natjera na šutnju. Zašto Bajazid nije slijedio Poslanika? Zašto, slijedeći ga, umjesto “Slavljen neka sam, kako sam uzvišen ja!” nije rekao “Slavljen neka si, nismo Te spoznali!”? Duboko značenje krilo se s onu stranu Rumijevog ishitrenog odgovora. Već kada je pitanje postavljeno, Rumi je pronikao u njegovu dubinu. Upravo pronicanje u stvarno značenje tog pitanja Rumija je potreslo, izmijenilo ga i učinilo da postane van sebe. To

tajnovito duboko značenje, koje je Rumi, s onu stranu vanjštine pitanja, dovodilo u užas, bila je razlika između stanja poslanika i evlije. Bilo je to pitanje o položaju Musaa i Hidra. Onako kako je taj prolem bio izložen u drskom pitanju onoga neznanca, i pitanje i odgovor naginjali su sumnji, jeresi i bezbožništvu.

I pored toga, izrečeno s onu stranu vanjštine pitanja, bila je iskra u čijem je zastrašujućem bljesku šejh-muftija sve sagledavao u drugačijem svjetlu. U bljesku te svjetlosti vidio je svijet u kojem Musa mora tragati za savršenstvom u blizini Hidra. Upoznao se sa novim carstvom, u kojem čovjek savršenstvo može dosegnuti tek negacijom samog sebe. Koračao je u nepoznatom području, gdje je Bajazid, poput zmije koja izađe iz svoje kože, bio izašao iz sebe, i ono što je govorio nisu bile njegove riječi. Međutim, za Muhammeda (s.a.v.s.), primanjem objave prinuđenog na upućivanje ljudi, osim onog što je bila objava, niti jedna riječ nije bila lišena naznake njegove osobnosti, jer mu se činilo nemoguće da prenosi objavu i uspostavlja Šerijat a da ne ostane sa sobom i u sebi.

U takvom imaginativnom i iznenadnom iskustvu, Rumi se u jednom trenutku, nakon toliko godina, vratio u srčana otkrovenja (mokāšefāt) iz doba djetinjstva. U svjetlosti tih otkrovenja, odrasli muftija i fakih iz Konje pretvorio se u malog dječaka iz Belha. U duhovnom iskustvu urezanom na licu pitaoca što je pred njim stajao, vidio je znak iz nevidljivog svijeta s onu stranu sedam područja (eqlīm) Zemlje, znak ozračja iz neke vrste osmoga područja. Drskog neznanca zapaljivih riječi osjeti jednim od pripadnika svijeta Hidra, svijeta s onu stranu taklifa²³.

U stanju sličnom onome što je u dalekoj prošlosti doživljavao Beha' Veled, njegov otac - a to bijaše svijet između svijesti i magnovenja – u jednom trenutku, posmatrajući tog nepoznatog derviša, učini mu se da u tom licu, odori i vanjštini vidi svjetlosno isijavanje božanske biti (tağallī). U takvom iskustvu unutarnjeg opažaja (šohūd), lice onog što je rekao “Slavljen neka si, nismo Te spoznali!” stopi se s licem onog koji je uzviknuo “Slavljen neka sam, kako sam uzvišen ja!”. Potom se, uz zasljepljujući bljesak, pred njegovim očima ukaza lice pitaoca.

U tom duhovnom bljesku, nepoznati starac u njegovoj se glavi prometnu u odsijevanje božanske biti, obrise bića ispunjenog svjetlošću, koje ga iz velike udaljenosti, prepune ponora strave i opasnosti, stepenik po stepenik vodi prema Bogu – u susret s Gospodarem, susret kojem se nadao cijeloga svog života. Međutim, sposobnost pronicanja u dubinu Šemsovog pitanja Rumi nije bio stekao znanjem iz medrese, već srčanim otkrovenjima ostvarenim u godinama prije početka naobrazbe. I tada ponovno samog sebe upita, kakve je koristi imao od godina provedenih u medresi.

S perzijskog preveo: Dr. Namir Karahalilović